

Abaelardus Péter.

(Második közlemény.)

Nem feszegetjük Hausrathtal azt a közelebbi kérdést, hogy nevezetesen Heloiset mennyiben befolyásolta a bibliának ily szempontból való olvasásában az a keserű hangulat, amely lelkét megszállta akkor, mikor azt tapasztalta, hogy szerelmi kitérésait Abaelardus a gyóntató atya szavaival viszonzta s őt a biblia olvasására buzdította: tény az, hogy ő és apáca társai ily kritikai, mondjuk kiesinyes, filisteri, Reimarusi kritikai szemmel olvasták a bibliát. Hogy Abaelardus *szellemének* hatása alatt foglalkoztak ezzel: ezt világosan bizonyítja Heloise panaszának, mely szerint érzik, hogy eredmény nélkül foglalkoznak (dum infructuosum laborem sentimus) egészen Abaelardi szellemben való indokolása. „Amit meg nem *értenek* — azt nem is szerethetik.“ (169. l.) Ő maga (Abaelard) mondta néki, hogy *tükör* ugyan a szentírás, amely előtt a lélek völgegyét várva feldiszíti magát és felismeri faltjait, hiányait — de csak akkor, ha nem vak szem tekint abba. Nem vak a szem akkor, ha a bibliát nemcsak olvassuk, hanem egyszerűs mind meg is értjük. Heloise panasza: „Amit a szent dictumokból kevésbé értünk, azt csak kevésbé szerethetjük, mivel azt érezzük, hogy munkánk hiábavaló.“ (Hausr. 166 l.)

Ez a tétel igazán Abaelardi tétel! Kritikájának, tudományos törekvésének, világnézetének alaptétele!

Szellemi életünknek, így hitéletünknek is igazi alapja a *megismerés, a tudás*, amely a logikának törvényeihez szigorúan ragaszkodik. dialectice mindennek a megértésére törekszik.

Mint fiatal ember — családot, előkelő állást, elsőszülötti jogot, az örökséget — mindent otthon hagy s oda vándorol, ahol a Dialectica virágozik. (Epistola I., quae est historia calamitatum ad amicum scripta Ed. Cousin I. 3—37.)

Ez a szellem alapténykedése s nem a *hit*, amint azt Anselmus követeli (fides praecedit intellectum) s amint azt korának mystikusai nevezetesen Clairvauxi Bernhard is kívánja. Az igaz hit a megértést feltételezi. (193. l.) A hitnek könnyű elfogadása könnyelműség. (220. l.) Csak a belátott, megértett hit — igazi hit. Ezt az

észszerűséget kívánja Abaelard mindenbe belevinni, s ezzel kívánja egyházát szolgálni. (Hausrath 196/7.)

Szolgálhatja is ezzel egyházát; mivel

- I. arról van meggyőződve, hogy a megértés, *a tudás magában véve jó*. „Még a rosszra vonatkozó tudás is jó, mivel éppen az igaz ember nem lehet el nélküül. Hogy az igaz ugyanis megóvhatta magát a rossztól, kell, hogy azt előbb megismerje, nélküül azt el nem kerülhetné. Bűnt elkövetni rossz, de a bűnt ismerni: jó; mert nélküül azt el nem kerülhetnők. Még azt a tudományt is, amelyet matematikának (varázslásnak) nevezünk — ismerni nem rossz, de azt gyakorolni gyalázatos; mert nem büntény tudni azt, hogy mily szolgálat avagy áldozat alapján teljesítik a daemonok a mi kívánatainkat, de végezni ezt igenis büntény. Ha ugyanis rossz volna a tudás, úgy Isten sem lehetne ment a rosszakarattól.“ Ez Abaelardnak szilárd meggyőződése. Az emiatt oly sokat szenvedő — életének *utolsó évében* is a tudás, az ismeret zászlóját e szavakban magasan lobogtatja. Megható vallomás. (Hausrath 286. 1.)
- II. De meg van győződve arról is, hogy az intellectualismus, a racionalizálás e követelménye teljesen egyezik a ker. vallásnak, Krisztusnak szellemével is.
  1. *Krisztus* a sadduceusokat éppen azért vádolja, hogy ők mint vakok akarnak vakok vezetői lenni (63.); viszont pedig a keresztényeknek tartja fenn azt, hogy ők a világ fölött fognak itélkezni. (Lk. 22. Sap. 3.) Tehát látni, érteni, itélni kell.

Péter apostol is azt kívánja, hogy elkészülve legyünk *számadásra* mindenkivel szemben;

Pál apostol pedig, hogy sóval legyen fűszerezve beszédünk, avégett, hogy tudjunk kinek-kinek keilőképen felelni. Enélküül még tévtant sem cáfolhatnánk meg. Nem azért, mivel Isten mondta: hiszünk, hanem mivel a mondottakról meg vagyunk győződve. (184. 1.)

2. Abaelard azonban nemcsak egyes bibliai helyekre hivatkozik, amelyekkel az ész fontosságát, a megértés nagy jelentőségét kívánja a keresztény vallás szempontjából igazolni. Ő a *keresztény vallás lényegéből, Istennek, Krisztusnak a világhoz való viszonyából* kívánja az ő racionalis álláspontját bebizonyítani.

a) Az észben nyilatkozott meg *Isten* kezdettől fogva, a midőn az ő szellemét az ember szívébe lehelte. (184.) Mindnyájan kezdettől fogva részesei vagyunk az isteni szellemnek. Ez az az eredeti, egyetemes, a pogányokban is mint természeti törvény meglevő isteni kijelentés.

b) Ezt az eredeti, észben megnyilatkozó kijelentést reformálta *Krisztus*. Ő is ezt éppen a megértéssel, az ésszel hozta közelebbi kapcsolatba. Ő maga nevezte magát az *igazságnak*: úgy hogy „mi annál inkább vagyunk Krisztus tanítványai . . .

minél erősebbek vagyunk az érvek igazsága által.“ Krisztust, a szentháromságnak fiú Istenét „λογος“-nak, Istenbölcsességnek nevezük. Krisztusnak ezért is — úgy látszik — leginkább van köze ahhoz a tudományhoz, amely nevével kapcsolatos (Logika); valamint ugyanis Krisztus után neveztetünk *χριστιανοί*-oknak, úgy a logikát — amint azt látom — különösen a λογος után nevezük el. (Migne 178,333. Hausr. 197. l.)

A logikának ezért is Abaelardus világmegváltó jelentőséget tulajdonít. A logika útján találjuk meg a λογοςban kijelentett igazság és a mi gondolkozásunk közt létező harmoniát. (11. l.) E kettő közti kiegyenlítés művészetét — a dialektikát ezért nevezte Augustinus a tudományok tudományának.

A keresztény vallás tehát épp úgy az *Isten* eredeti, az ember eszében érvényesülő kijelentésre vonatkozó tana, valamint *Krisztus*nak sajátos lénye (igazság) és neve (λογος) alapján a legbensőbb kapcsolatba jut az észszerűvel, a rationalismussal. Az észben jelenti ki Isten önmagát s Krisztus *nem egy új*, hanem egy teljesebb kijelentésnek elve.

A keresztény vallásnak ezt az észtermészetét Abaelardus szerint különösen a *mai* korban kell hangsúlyozni. A csudaszerűre, a csudákra hivatkoznak ellenségei, nevezetesen a Clairvauxi Bernhardi cisterciák és általában a szerzetesi mystika. Az ember önálló gondolkozásában látják, mint a dölyfös viselkedésében az alaphűnt; ellenben a tekintély alá való rendelésben, az alázatosságban az alaperényt. Krisztus megdicsőülése rabszolgai halálában, a kereszthalálban szemlélhető. — Nem az észtermészet érvényesülése és ez érvényesülésben, e küzdelemben való edzés, a lelki és testi egészségnek és táplálásnak főeszköze, hanem ellenkezőleg csak a *befogadás*, az odaadó hittel való *befogadása* az isteni kegyelmi eszközöknek, a sacramentomnak, az eucharistiának *csudaszerű* hatása: ez okozza lelki és testi egészségünket. Krisztus könnyei mossák tisztára az egyház testét; az ő testének és vérének az élvezése a mi életünk igaz tápláléka, egészségünk eszközlője. Csudaszerű, mysticus minden! Maga Clairvauxi Bernhard csudák végzése útján kívánt hatni. — Abaelardus ezzel a csudaszerű, mystikus és érzelgős kereszténységgel szemben állítja, hogy a csudák kora mai nap lejárt; nincs más meggyőző eszközünk, mint a logikai bizonyítás. (Hausr. 50. l.)

A logika, az ész *ercjében*, autonómiájában bízik meg feltétlenül Abaelardus. Ez észtermészetben való teljes megbízás az az erő, amellyel a szentírást, a traditio tanait megvizsgálja, megítéli, s mellyel különösen a „Sic és non“-ban felszabadul a tekintély járna alól. — Valamint nincs tekintély, amelyet nem vetne alá az ész kutató, analízáló élének: úgy nincs érdek, amely őt e törekvéséről visszatartaná. Az igazságnak, az igazság bevallásának ő fanatikusa, mártyrja. Beda iratait tanulmányozva Set. Denis

zárdában rájut arra, hogy a zárda szentje az Areopagita Dionysios nem atheni, hanem korinthusi püspök s így a szerzetnek, sőt Franciaországnak (Sct. Denis a királyok temetkezési helye volt) büszkeséggel vallott tradíciója a történeti igazságnak meg nem felelő. Egy percig sem gondolja meg azt, hogy ezzel a felfedezésével önmaga ellen zúdítja szerzettársait: közli felfedezését.

Az észbe helyezett bizalmában bírta Abaelardus a szentírás és a dogma terén érvényesülő kritikájának erejét.

De volt e bizalmában még egy más irányban is megnyilatkozó erő. — Az észben bizva az ókor, nevezetesen a classikai ókor, valamint a zsidóság is egészen más színben tűnt fel előtte. — Az észben való közösségnek ereje kiemelte nevezetesen a görög philosophiát és ennek képviselőit az Isten kijelentésétől ment barbár, sötétségben élő népek balvéleményének köréből.

Az emberiség, mely a keresztény kijelentés specificus orthodox fogalma miatt kettészakadt, Abaelardus szerint egy organikus egésznek képez, amelyben nem minőségi, hanem fokozati különbségek léteznek. Az *általános vallástörténet* gondolata, mely még ma is az egyházra nézve csak téves utopia, fényével bevilágít Abaelard emelkedett gondolkozási lelkébe.

Avagy tán hallott ő is valamit az Abassidák udvarának szelleméről, arról az időről, amidőn Akbar alatt Bagdadban egészen szabadon vitakoztak egymással a muhamedán, a keresztény, a zsidó vallásfelekezetűek képviselői a közös ész világossága mellett. Tán ezért nem volt csakis szorongatott helyzetének ötletes gondolata, hogy az izlam követőihez menekül, hogy ott találjon nyugalmat. (Hausr. 107.)

Minél inkább lépett előtérbe ugyanis az észtevékenység jelentősége: annál inkább omlottak le a dogmatikai vallás sorompói, annál inkább lehetővé az ókori classicus népnek, a görögnek, nevezetesen a görög philosophiának is objectiv megítélése.

Abaelard tényleg az egyházi sorompók dogmatismusának századában — meglepő objectivitással itéli meg a görög philosophiát, s így nem egyszer még előnyt is ad tanainak szemben az egyházi tannal s hajlandó oly tanok csiráit, nyomait fellelni a görög philosophiában is, amely tanokat mint sajátos keresztényi-eket büszkén vall az egyház kizárólag magáénak.

Midőn a *teremtésre* vonatkozó relatiót úgy mint az Plato Timaeusában és Mózes Genesisében olvasható — egymással összehasonlítja, a Platót tekinti értékesebbnek. Míg Mózes megelégszik azzal, hogy Istennel elmondhatja, hogy minden jól van megcsinálva: addig Plato közelebb meg is okolja azt, ami Isten jószágát tényleg dicséri is.

Az *erkölcsi cselekvésre* nézve a zsidók a külső törvényt — betűszerint külső parancs indítására külső cselekvények útján — teljesítik: a philosophusok ellenben azt kívánják, hogy az erény

iránti *szeretet* indítson a jóra, s hogy ennek következtében a cselekedet jóságának kriteriuma maga az *érzület*.

Allami tekintetben is a görögök igazán magas fokú szervezettel bírnak, amely alapon az egyes polgárok jólétéről, szellemi kultúrájáról is gondoskodtak: úgy hogy az erkölcsi és jogi állami életet együttesen megítélve — mondhatjuk, hogy az az evangéliumi avagy apostoli tökéletességnek megfelel, hogy az csak kevésbé vagy tán éppen nem is áll a keresztény élet mögött.

A Platói világlélekekben felismeri Abaelardus a szent szellemet s a szentháromság tanát is nem egy görög philosophusnál meglesi.

Mindezek alapján nem is látja annak okát, hogy miért, mily alapon zárhatnók ki a görög bölcseket az üdvözülés lehetőségétől. Külső törvény nélkül szívükben bírják a törvényt s mértékletes és igazságos életükkel részesülnek az isteni kegyelemben a kegyelmi eszközök — a sacramentumok — élvezete nélkül is. Nincs tehát a keresztény vallás és a görög philosophusok vallása között lényegszerű (membeli) különbség. A természeti törvény, mellyel a pogányok is bírnak, megvan az emberben: a keresztény vallás nem e helyett hozott újat, hanem a már létezőt csak reformálta, bővebben kifejtette. Az igazság oly idős, mint maga a világ: a kereszténység érdeme abban áll, hogy ezt az igazságot tágabb körben terjesztette. (L. Hausr. 52. 53. l.)

Ezek után nem lep meg, hogy Abaelardus mint a XII. század Lessingje — a különböző vallásfelekezetűeket — az *ész* alapján disputálva egymással ki akarja békíteni. A XII. század Nathan drámáját Abaelardus: a „Dialogus inter philosophum, Judaeum et Christianum“ című művében írja meg.

A bölesész az, aki először a zsidóval, azután a kereszténnyel vitába ereszkedik. A felekezetbeli sajátos tanokat, főértékeiket, amelyekre büszkék, előterjesztik: amire a philosophussal vitatkozva ez érték a kellő mértékre leszáll s mint ilyen a megegyezés alapját képezi.

A *zsidó* a hitére, a törvényére és az áldozatokra büszke.

A philosophus most már figyelmezteti a zsidót, hogy e *hit* inkább a szájnak, mint a szívnek a dolga s így inkább csak a *szokáson*, mint a meggyőződésen alapul.

Ami pedig a *törvényt* illeti, úgy a zsidó irott törvény mellett ott van a természeti, mely amannál régiebb, *örök* s mely mindazt is tartalmazza, ami szükséges az üdvösséghez.

Ami végre az *áldozatokat* illeti és mindazokat a szertartásokat, amelyek tisztító természetűek: úgy mindez szükségtelen, ha igaz az, hogy a megigazuláshoz és szentesüléshöz elégséges a szeretet.

Mindezek alapján nincs szükség a zsidó törvényre és a ceremoniális cselekvényekre: ezek helyébe az erkölcsösség lép,

amelyre az Ó-Testamentum prófétái alakjai épp úgy tanítottak, mint a philosophusok. (Hausr. 55).

A keresztény büszke a kijelentésre, amely a legfőbb jóra, a tulnani életre és az oda való eljutásra vonatkozik.

A philosophus megengedi, hogy a legfőbb jó az Isten; meg azt is, hogy Istennel való közösség, mely még csak a tulnamban lesz tökéletes, vezet minket is a legfőbb jóhoz a boldogsághoz; végre azt is, hogy Krisztus ide biztosabb útmutató mint a philosophus, amennyiben különösen a hegyi beszédben erősebb rúgókat alkalmaz a jó végzéséhez, mint a philosophus, (aki a jót csak a jóért teszi); de viszont a keresztény is megengedi azt,

1. hogy Istent, mint a legfőbb jót nem elégséges a tekintély (kijelentés) alapján elismerni, hanem szükséges az *észokok* alapján megismerni;
2. hogy Krisztus nélkül is — bár nem oly biztosan — el lehet jutni a legfőbb jóhoz;
3. hogy a tulnan érzéki vonásait (Isten látását, a localis mennyországot, a pokolnak érzéki képeit) el kell hagyni; hogy nevezetesen a mennyország ott van, ahol az Istennel való belső közösség megvan s pokol ott, a hol megvan az Istentől való idegenkedés, elpártolás.

Midőn az ember mindezt olvassa: el sem akarja hinni azt, hogy e szót a XII. századból hangzik fel. Az általános vallástörténetnek, a theológiának, mint interconfessionális vallásbölcseletnek, a tudomány észalapjával, problémáival tűnik fel jövőlésképen szemünk előtt s a keresztény vallásnak és világnézetnek oly alakja, amely az isteni szeretet elve alapján tényleg az emberiség egészét egységesen átüeli.

Ennek, valamint a mindenre kiterjedő kritikának az alapja Abaelardusnak ama mindenek előtt és mindenek fölött domináló észösztonében, intellectuális természetének erejében rejlik. Ez észöszton érvényesülése volt az az erő, mely függetlenül az egyháztól, az államtól önmagában letesítette az egyetemet. Létesíthette azért, mivel a köztudatban is meg volt ugyan ez az ösztön mint szabadon ható erő.

Csakis ez magyarázza meg azt, hogy Abaelardus szava egyáltalában megnyilatkozhatott és hogy szavának oly nagy volt hatása.

Abaelardus már akkor, midőn még tanult — már is disputált — és tanított: épp úgy a nominalista Roscellinusnál, mint később a realista Champeauxi Vilmosnál. 22 éves korában már Párisban önállóan tanít; s midőn Champ. Vilmos ellenségeskedése miatt itt nem volt maradása, a Páristól 10 órányira fekvő Melunban, ahol a király is szokott időzni, folytatta tanítását; majd a Párishoz közelebb fekvő Corbeilban. Betegség viszi őt haza Palaisba.

Felépülve ismét Párisba megy, hogy újra hallgassa a Sct. Victoreba vonult Champeauxi Vilmost. A tanítványból újra csak

tanító lesz, a kinek Champ. Vilmos helyettese, a párisi Notre Damei katedrális iskola vezetője — hódolva szellemének — átadja a katedrális iskolában a tanítást. Csak rövid ideig taníthat, mivel Ch. Vilmos az ő helyettesét elejti, mást bíz meg helyettesítésével, aki Abaelardot állásától megfosztja. Ujra Melunbe megy, hogy rövid idő múlva ismét visszatérjen Párisba, ahol Sct. Geneveva hegyén tanít. Gosvin, fiatal barát, szemtelenül, gorombán támadja Abaelardust előadása közben. Abaelardust családi ügyek is (szülei zárdába vonulnak) haza viszik.

1114-ben felkeresi Laoni Anselmust Laonban, hogy itt theológiát hallgasson. Anselmust únja (tüze csak füstöt, de világosságot nem hagy hátra); opponál néki; s annak hebizonyítása végett, hogy theológiát, nevezetesen exegesist theol. studium nélkül is lehet tanítani, a laoni Dom iskolában Ezekiel próféta iratáról tart minden igazi minősítés nélkül erősen látogatott előadásokat. Midőn Anselmus ezeket betiltja, Párisba megy s ott a Notre Damei dom-iskolában dialectikájával, a melyet a theológiára is alkalmaz, magával ragadja a világ minden részeiből összesereglett tanítványait.

Fulko, deuili prior szerint, Róma küldte előadói termeibe növendékeit s ezzel elismerte Abaelardusnak szellemi fölnyét. Sem hegyek, sem folyók, sem völgyek, sem távolságok, sem még oly terhes és veszélyes utak sem ijesztették el előadásainak látogatóit. A tengeren átkelve Angliából jöttek, jöttek Bretagneból, Normandiából, Flandriából, a Baszkok hegyeiről, Poitouból, Anjouból, Spanyolországból és Németországból, Gallia lakói közül — Páris polgárságát meg sem említve, kik tanítása után úgy szomjuhoztak, mintha ily tanítást csak tőle kaphatnának. Szellemének világossága, előadásának bája, tárgyalásának könnyűsége, valamint tudományának élessége mindnyájukat Abaelardhoz vonzották, mint a philosophiának legtisztább forrásához.“ (251.) Páris lázasan felkarolta őt, büszkén mutogattak reá az utcán; az utca az általa szerzett dalait, verseit visszhangzá, Heloise meg van arról győződve, hogy királynék, a leghatalmasabb nők is megirigyelték tőle Abaelardus kegyeit, Abaelardus szerelmét. (26.) Párisi diadalainak, eltévelyedésének és tartózkodásának véget vetett életének ismert tragédiája. Ő bűnhődés végett szt. Denis, Heloise pedig engedelmességből, szeretettje kedvéért Argenteuil zárdába vonul.

Itt sem zárkozhatik el azonban Abaelard az ő benne és kortársaiban hatásos észösztön, tudományszomj és tanítási élvezet hatalma elől. A scholarok itt is felkeresik. Az apát kezdetben az apátsághoz tartozó templomot jelöli ki néki tanításra, majd később felmenti őt a clausura szabályainak betartása alól, úgy hogy Champagneban az apátsághoz tartozó Cellaban a dialectikáról, valamint a theológiáról oly nagy hallgatóság előtt tart előadásokat, hogy azokat a szűk helyiségek nem képesek befogadni s a vidék kellő táplálékkal ellátni. (Hausr. 49. stb.)

Mily hatalmas volt e tudományos irányzat a köztudatban akkor, midőn a szerzet megengedi azt, hogy egy szerzetes *világi* tudományt és pedig nem a szerzet falai közt, a szerzetes szabályai alól felmentve taníthasson; s mily elnéző lehetett az apát, valamint a püspök, midőn e szerzetes theol. előadásokra való képesítés nélkül, minden ellenőrzés (sine magistro) theologiai cursusokat önállóan vezetett!

Egy csunya per, amelyet személyes ellenségei különböző formai és dogmatikai okok pajzsa alatt indítanak ellene, amely a védelem lehetőségének kizárásával zsinati elítéltetésével végződött — szakítja meg e mélyreható tanítói működését. Még sem triumphált a rosszakaratú tudatlanság és nyers erőszakoskodás fölötté. Megalázó fogságából (Medardusi zárda, mely javító-intézet és őrülte háza volt) kiszabadul, visszatérhet Set. Denis zárdába. Tudás vágya és professzori természeté, mely nem engedi meg, hogy a felismerttet, ha az a környezetre nézve kellemetlen is — ne hirdesse — újra ellenkezésbe hozza szerzetével (Beda tanulmányok Dionysius areopagitára nézve) s nevezetesen az apáttal, úgy hogy ez felségsértési perrel fenyegeti őt, az egyelőre szerzetesi fogságra elítéltet. Abaelard megszökik — Champagneba, ahol barátjai közvetítésének, különösen az apát halála után sikerül — és pedig a király jelenlétében a kibékülés olyformán (l. Hausr. 88—93.), hogy Set. Denis zárda Abaelardot más zárdának nem engedi ugyan át, de megengedi néki, hogy a zárdán kívül magában regulált életet éljen.

Abaelard szabad! Mint remete visszavonul 1127-ban Nogent sur Seine enyhe éghajlatú erdőbe. Itt épít magának kápolnát. Alig hogy elterjedt ennek híre: a scholarok újra elhagyták a városokat, a városok kényelmét, felkeresik őt, agyag- és szalmából építenek kunyhókat, megelégedetten répával és kenyérral táplálkoznak; széna, szalma az ágyuk, földkupuc asztaluk. (95. l.) Abaelardus büszkén emlegeti: Minden szükségletemről fölösen gondoskodtak tanítványaim; ételről, ruházatról, a föld műveléséről, házak építéséről, úgy hogy házi gond tanulmányaimat nem zavarta. Minthogy imaházunk annyira szűk volt, hogy a jelenlevőknek kis részét sem fogadá be: a szükséghez képest tágitották és újra jobban felépítették kőből és fából. Minthogy a szentháromság nevére építettem és néki szenteltem e szentélyt s minthogy én mint bujdosó, aki immáron az isteni kegyelmen is kétségbe estem — itt lélekzettem fel némileg újra: e jótét emlékeül „Parakletosnak” neveztem, mely nevet a főfal oromzatára alkalmaztam.“ (Hausr. 96.)

Heloise-a méltán mondhatta e helyről, a midőn apácával e megürült lakba költözött, Abaelardushoz irt levelében: „Isten mellett Te vagy e helynek egyedüli alapítója, ez imaháznak egyedüli építője, ez alapítványnak egyedüli szerzője. Mit sem építettél itt idegen talajon; mindaz ami itt van — egészében a Te teremtésed. E sivatag csak vadállatok és rablók tartózkodási helye volt, nem

látott azelőtt emberi lakot. házat. A vadállatok tanyáin, a rablók oduiban, ahol még Isten nevét sem emlegették — isteni sátort feszítettél ki és a szent szellemnek ajánlottál fel külön szentélyt. Mitsém vettél ennek építésére a királyok és a fejedelmek kincseiből, mivel a legtöbbre és legnagyobbra magad voltál képes, úgy, hogy az, ami létesült, mindaz egyedül néked tulajdonítható. Klerikusok és tanítványok, kik tanításod által vonzatva, itt egybesereglettek, versenyezve nyújtották néked azt, amire szükséged volt és azok is, kik egyházi javadalmakból élve máskülömben nem adományok adására, hanem vevésére hozzászoktak — pazarok, sőt tolakodók lettek adományok nyújtásában.“ (Migne u. o. 161. stb. l.)

Ez élet pedig nemcsak kényelmi és ellátási szempontból nem volt rózsás, hanem Abaelardus szigorú asketikus követelményei miatt egyenesen terhes. Aki az ő fegyelmének nem vetette magát alá, azt ő száműzte telepítvényéből s csak bűnbánó kérésére fogadta ismét vissza.

Elegiában kérlelik végre a mestert:

Desolatos, magister, respice,
Spemque nostram, quae languet, refice.
Tort avers nos li mestre.

(L. az egész elegiát Migne 178 k. 1855. l.)

Mily megható megnyilatkozása ez ama tudásvágynak, mely ama kort tanár és tanítványban egyaránt áthatotta, lelkesítette.

A szabad tanulmányozás ez idylljét a régi személyes ellenségek és sötét árnyszerűen már Clairvauxi Bernhardnak szelleme zavarta meg. Abaelardus ez ellene folytatott aknamunka megtudtával már-már arra gondolt, hogy a Kalifa védnöksége alá Krisztus ellenségei elől Krisztushoz meneküljön. Nem tette meg ezt: „a fenyegető fegyver csapásának elkerülése végett örvénybe (Abgrund) vetette magát“ (l. 109), midőn a zord fekvésű Rhuysi Szt. Gilgas apátságának apátjává választatva — ezt elfogadta. Az elviselhetlen, az élet kockázatával járó viszonyok egyrészt, másrészt az akkori gyakorlat is megengedé, hogy az év legnagyobb részét ne ott, hanem otthonában, a Parakletos-zárda közelében, ahová Heloise apácaival beköltözött, tartózkodjon, élve studiumának és e zárdának liturgikus, és rendi szervezésének. Amint ez utóbbi munkát befejezte, nem volt nyugta. Professori vére újra elviszi Párisba: Szt. Genovefa hegyén újra tanít az ifjúságnak nagy öröme 1136-ban. — Hiába óvja Clairvauxi Bernhard az ifjúságot, hogy ne hallgassa Abaelardot! hiába panaszkodik: „Méreggel telített könyvei nem fekszenek nyugodtan a szekrényekben, nem, a keresztútakon olvassák azokat. Szárnyaik vannak. Ő városokat, várakat nem világossággal, hanem sötétséggel tölt meg; nem mézzel, hanem mézben méreggel; néptől néphez, nemzettől, országtól elhatolnak másokhoz“. Egész Franciaországban, városokban, falvakban és várakban vitatkoznak a scholarok nemcsak az

iskolában, hanem országútakon; nemesak a tudománynak érett férfiai, hanem gyerekek és suhancok is a szentháromság kérdéseiről“ és pedig kegyeletlen hangon: „Új evangéliumot hirdet a népeknek; új hitet terjeszt elő, más fundamentomot alapoz, mint amely le van fektetve. Erkölcstelenül vitatkoznak az erényekről, hit nélkül a legszentebbről, kegyeletlenül az isteni háromság titkáról; mindent fonákul, szokás és hagyomány ellenére tárgyalnak. A kegyes ember hisz és nem kérdez; Abaelard ellenben Isten fölötti kételyeiben mit sem akar hinni, amit megelőzőleg értelmével szét nem boncolt“. (Ep. Bernh. 337, 189. l. Migne 182, 540. l. Hausr. 229. kk.)

Az elitelt, elnyomott és mégis a köztudat ereje útján hivatása gyakorlására mindig újra feltámadó Abaelardusnak nagy hatásáról Vilmos, cistercita irata is, amelyet bizonyára Bernhard apáttal közreajtszva a Chartreusi Gaufried püspökhöz intéz, tanuskodik: „Abaelardus Péter ismét újat tanít, újat ír; könyvei átszelik a tengert, áthágják az Alpokat, s a hitre vonatkozó nézetei és új tanai tartományokon és királyságokon végig elterjednek, nyíltan praedikálják, szabadon védik azokat, úgy hogy azt mondják, hogy még a római Kurián is tekintélyre vergődtek. Állítom, hogy veszéllyel jár hallgatásod, épp úgy Reád, mint Isten egyházára nézve“. . . . „Tőled fél, Tőled tart az ember. Ha Te lezárod szemeidet, kitől féljen ő?! s ő, ki ma már azt mondja, amit mond, mit fog akkor mondani, ha nincs akitől féljen. Minthogy ugyanis az egyházból az egyházi tanítók majdnem mind kihaltak: ezért is behatolt az *ellenség*, valamint az egyháznak üressé vált községi szervezetébe, és *abban magához ragadott egy külön sajátos tanítói hivatalt*; ez már most úgy bánt: a *szentírással, mint a dialektikával*; ad új dolgokat, koholmányokat, amelyek az *ő sajátjai*; a hitnek bírója s nem tanítványa, javító és nem követő.“ L. Hausr. 237/8.

Ezt a külön, sajátos *tanítói hivatalt*, amely mind csak az ész alapján (dialectica) működő, újat, sajátosat produkáló és szabadon azt mindenkinek előterjesztő hivatás, mint egyetemi professori hivatás tűnik fel — töltötte be Abaelardus újra.

Clairvauxi Bernardnak, a szerzetesrendnek sikerült ugyan őt párisi tanszékéről újra leszorítani; sikerült az is, hogy a Sens-i zsinat őt elitelte, sőt még az is, hogy Rómában maga a pápa II. Innocentius a szt. Péter temploma előtt egyes tételeit elégette, őt és Bresciai Arnoldot, mind a kettőnek minden védekezése, sőt az utóbbinak idézése nélkül az egyházi közösségből kizsáította, mind a kettőt életfogytiglani fogságra elitelte; elérte még azt is, hogy a pápa külön breveben Abaelardnak zárdában való elzárását, könyveinek — bárhol leljék is azokat — elégetését elrendelte: s még sem sikerült Abaelardnak, Abaelard ügyének elnémitása. Párisban Arnold folytatja Abaelard előadásait Szt. Genovefa hegyén

— még élesebben kikelve a hierarchiai irányzat ellen, — Berengar megírja a szerzetesek különösen Bernhard ellen kirohanó Apológiáját: s a Cluny bencés Péter apát Abaelardot, e számkivetettet óltalmába fogadja, kieszközli, hogy Abaelard nála, az ő rendjébe, a legtekintélyesebb rendbe felvéve élhesse életét. Itt mint a Cluny apátság praefectusa újra tanít, s Dagobert testvére, illetőleg unoka-öccse részére megírja újra dialecticáját.

Még mint tanuló professorként kezdte meg nyilvános életét s sajátos tanítói hivatalt teremtve, melyben önmagát, sajátos tanait adta elő most élete alkonyán — annyi csapás, üldözés után — professorként fejezhette be.

Lehetetlen lett volna mindez, hogy ha a kor nem érett volna meg akkor az egyéni sajátos gondolkozásra, ha ennek megnyilatkozása nem talált volna egész a római kuriáig felhatva a köztudatban visszhangra. — Nem a köztudat, nem a kuria fordult tulajdonképpen Abaelardus ellen, hanem a mystikában isteni missióra felavatottnak önmagát érző Clairvauxi Bernardus azokkal egyetemben, kik a gondolkozástól hitük érdekében fáztak.

Abaelardus még 1131-ben II. Innocentius pápát a Morigni bencés apátságban üdvözölte s az apátság krónikája őt, mint az iskolák legkiválóbb tanárát és mesterét, akihez majd az egész latin kereszténység világából a tanulás után vágyók özönlének, (l. Hausr. 118.) ünnepli. A későbbi pápa III. Sándor, Magister Rolandus Bolognában theologiájának sententiáit Abaelardus theologiájára alapítja; ugyancsak ezt műveli a bolognai Magister Omnebene Jacinetus, a későbbi római cardinális is az utolsó válság idejében Abaelardus mellett küzd; Angliában Salisbury János Clairvauxi Bernhardot élesen elítéli, kortársa II. Henrik király kegyence Map Walter költeményében Abaelardot mondja Franciaország legkiválóbb tanítójának; Freisingi Otto magyarázni kívánja Bernhard eljárását, de nem helyesli azt; amint 7 évvel később még a Rheimsi zsinat is, amelyen Bernhard a Poitieri Gilbertet kívánta elejteni, el is ítélték Bernhardnak Abaelard elleni eljárását, midőn azt mondták, hogy „ilynemű *fondorlatokkal* támadta meg annak idején az apát Abaelardot is“. (270. l.)

Lehetséges volt ily korszakban az egyetemnek keletkezése.

(Folyt. köv.)

Dr. Schneller István.